

4. Спіркіна О. О. Данило Нарбут: портрет на тлі епохи [Електронний ресурс] / О. О. Спіркіна // Історичний архів : наук. студії / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв. - 2011. - Вип. 7. - С. 50-55. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ians_2011_7_10 . - 18.01.16.

5. Теліженко О. Данило Нарбут: Невідомі сторінки з життя майстра // Народне мистецтво. - 1999. - № 3-4. - С. 38-41

6. Теліженко О. Він був стовпом, що тримав небо нашої черкаської інтелігенції // Мій дім - Черкаси. - 2000. - лютий. - № 2(21). - С. 12-15.

УДК 378-057(477) «192»

СТУДЕНТСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСРР: ОПОЗИЦІЙНІСТЬ ЩОДО БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА (20-ТІ РР. ХХ СТ.)

Олександр Комарніцький,

*академік НАНВО України, доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка*

Людмила Комарніцька,

*кандидат філологічних наук, викладач кафедри
соціальної роботи та психології Подільського спеціального
навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу*

У статті на конкретних прикладах показано опозиційні настрої студентів педагогічних навчальних закладів радянської України, частина з яких не сприйняла більшовицької моделі функціонування суспільства. Автори зазначають, що у 1920-ті рр. формується студентство нового типу, яке було незгідне з «генеральною лінією» партії більшовиків. Розповідається про те, що частина студентів-педагогів з іронією ставилася до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму, відмовлялися сприйняти заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі, ігнорували вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту, господарсько-політичних кампаній, що проводилися у селах тощо.

Ключові слова: студенти, інститут, ідеологія, більшовики, село.

The article uses specific examples to show the opposition sentiments of students of pedagogical educational institutions of Soviet Ukraine, some of which did not accept the Bolshevik model of society. The authors note that in the 1920s a new type of students was formed, which was inconsistent with the «general line» of the Bolshevik Party. They say that some students-teachers treated with irony the Bolshevik policy of building socialism and communism, refused to accept the party's call for their participation in socio-political work, ignored the teachings of the classics of Marxism-Leninism, the leaders of the Bolshevik Party and government, negatively subjects of ideological content, economic and political campaigns conducted in villages, etc.

Keywords: students, institute, ideology, Bolsheviks, village.

Радянська держава з перших днів свого існування визначила навчання та виховання підростаючого покоління як один із пріоритетних напрямів своєї внутрішньої політики. Через систему освіти відбувався цілеспрямований вплив на свідомість українського народу. Тому особлива увага приділялася формуванню ідеологічного світогляду студентів педагогічних закладів вищої освіти,

майбутніх учителів, які мали формувати політичну свідомість підростаючого покоління за комуністичними ідеалами. Зважаючи на це, більшовицька влада та її каральні органи намагалися контролювати сферу вищої освіти з метою запобігання виникненню опозиційних настроїв.

Більшість студентів були відданими справі більшовизму, прагнули втілити в життя постанови партійно-державного керівництва. Разом з тим, численні архівні документи, матеріали опублікованих джерел свідчать про те, що частина молоді не була згодна з політикою правлячого режиму і виявляла опозиційність.

У 1920-ті рр. ряд студентів педагогічних навчальних закладів мали антирадянські настрої. Так, наприкінці 1928 р. серед студентів Волинського ІНО поширили лист студента одного з вишів УСРР Юрова, який скаржився на ненормальні умови життя і виховання студентства, на безцільність громадської роботи і т.д. Таке становище він пояснював невдалою політикою радянської влади. Комсомольці Сівко, Бортничук, Поліщук і Щербина, які поділяли думки Юрова, організовували таємні зібрання студентів, на яких дійшли до висновку, що «Юров правий, оскільки в таких умовах живуть всі студенти». Прихильниками «юровщини» були також Баран, Койда, Хилинський та ін. Зокрема, перший з них заявляв, що «якщо буде війна, зберу банду і піду бити більшовиків» [17, с. 480]. У березні 1924 р. зі складу студентів Кам'янець-Подільського ІНО відрахували Г. Михальчишину, яка намагалася перешкодити святкуванню в інституті 6-ї річниці Червоної армії [3, арк. 13-14]. Умовно звільнили також О. Бублій, яка чинила перешкоди у розслідуванні цієї справи [9, арк. 28; 20, арк. 40]. Студент Сергієнко, який перевівся до Кам'янець-Подільського ІНО з Ніжина, у розмові із однокурсниками говорив, що краще вступати на математичний відділ або на будь-який інший, «бо на випадок переміни державної влади, все це негодяще буде». Студент негативно ставився до вивчення ідеологічних дисциплін. «Не бажані» політичні думки висловлював і Бондаренко. Партосередок насторожувало ще й те, що він «об'їжджав робітничі центри» Кавказу і Донбасу, планував поїхати до Москви «для якоїсь роботи» [5, арк. 37зв.].

Студент Кам'янець-Подільського ІНО комсомолец Ясінецький 31 січня 1928 р. на загальних зборах осередку АКСМУ заявив, що студент-комсомолец Гончарук говорив «про засилля партії в комсомолі» [7, арк. 2]. У 1928 р. в одному із звітів цього вишу зазначалося, що є студенти, які «не признають класової боротьби, на кампанію дивляться з усмішкою, особливо тоді, коли навколо певної кампанії складається громадська думка» [11, арк. 61зв.]. На початку 1920-х рр. у дискредитації більшовицької влади були помічені студенти-сіоністи Одеського ІНО [1, с. 69]. Серед студентів цього вишу у середині десятиліття поширювалися висловлювання на зразок: «Нехай здохне радянська влада із своїм ладом» [21, с. 159]. У другому триместрі 1922-1923 н.р. виявила вороже ставлення до радянської влади і партії більшовиків студентка Полтавського ІНО Н. Бойкова [18, арк. 20]. У квітні 1925 р. студентка Чернігівського ІНО Снопова після проведення політосвітньої роботи у селі на відкритому засіданні партосередку заявила, що «радянська влада на селі провалюється і ні до чорту не годиться» [19, арк. 560].

Серед студентів поширювалися вірші та анекдоти антирадянського змісту. Історик О. Л. Рябченко повідомляє, що студенти Київського ІНО полюбили під час занять пускати рядами аркуші з різноманітними віршиками, де кожний щось дописував [16, с. 389]. Згодом оцінювати результати соціалістичного будівництва стало небезпечніше. Поетеса Д. К. Гуменна згадувала, що після написання одного з віршів, у якому осмислювалися сталінські перетворення, надійшла відповідь: «Більш ніколи віршів не пишть». Так і не знаю, хто це наклав таку «резолюцію»... Анонім ніколи не був розкритий, а пораду я взяла собі до уваги» [15, с. 56]. Антирадянські настрої мали місце і в Коростишівському педтехнікумі. У 1928 р. в «Бюлетені Коростишівського педтехнікуму імені Івана

Франка» зазначалося, що мали місце випадки «ігнорування громадської роботи. Значне місце займає словесна розпушта, лайки, анекдоти» [2, арк. 220зв.].

У листопаді 1921 р. політкомісар Кам'янець-Подільського ІНО С. Чалий повідомляв про саботажні дії студентів вишу, спрямовані проти радянської влади: вони псували майно ІНО (викрадали електричні лампочки, обривали проводи), в аудиторіях «відправляли природні функції» [8, арк. 58]. Тому він видав наказ про введення у виші вартування хлопців і дівчат [14, с. 2].

Незадоволення студентства викликали господарсько-політичні кампанії, що проводилися у селах. У зведенні секретного відділу ДПУ УСРР за 21-27 жовтня 1928 р. зазначалося, що з початком навчального року посилювалися антирадянські настрої студентства Київського ІНО. Основним стержнем розмови було становище у селах, де селяни були незадоволені зростаючими хлібозаготівлями і податками. Зокрема, студент Нагорський констатував: «... селяни незадоволені владою, її сільською політикою, сварять владу за податки і кампанії. Атмосфера така, що достатньо однієї іскри і село вибухне». Студенти Запідсочний і Головань, у свою чергу, заявили: «Село самим наглим способом обкрадають. Говорять, що в селі душать куркуля. Неправда, куркулів в селі немає, це тільки у комуністів в уяві є куркуль. Село налаштоване вороже по відношенню до Радвлади. Підвищення податку посилить цю ворожість... Всі слова про змичку міста з селом – брехня. На словах воно виходить добре, а на справді зводиться до обдирання села. Ніхто цієї змички не хоче, і тільки Радвлада замазує нею очі». Студент Будний зазначав наступне: «Село налаштоване вороже. Хліб у селян є, але вони його не дадуть. Тепер всі на селі ховають хліб. Я сам жив у куркуля і допомагаю йому ховати хліб» [17, с. 433-434].

Студентство Тульчинського педтехнікуму, більша частина яких була вихідцями із селян, теж висловлювала незадоволення політикою радянської влади у селах. На початку жовтня 1928 р. т.в.о. начальника Тульчинського окрвідділу ДПУ УСРР Тимофеев в інформаційній записці секретарю Тульчинського окружкому КП(б)У Марченку повідомляв, що серед студентів закладу побутує думка, що «нашого бідняка, селянина обдирають, на відповідальних посадах сидять люди, які не знали життя селян і їм думається, що селянству добре, на справді це зовсім не так» [13, с. 70]. У січні 1929 р. у зведенні секретного відділу ДПУ УСРР йшлося про студентку Запорізького педтехнікуму М. Борохович, яка заявляла, що у влади не було «правильного підходу» до селян. Її однокурсник Носик під час літніх канікул під виглядом культурно-освітньої роботи організував нібито групу куркулів, яких навчав тактики боротьби з незаможниками. Студент цього ж вишу Білий виступив на засіданні літературного гуртка з віршом, у якому були слова, що «Москва закувала Україну». Під час обшуку у нього знайшли повість «Юнь», яка вихваляла борців за національне відродження «української автономної республіки». Білий користувався великим авторитетом серед комсомольців, і коли його виключили з комсомолу, то значна частина організації його підтримала. Все ж, це згодом не врятувало студента від арешту депеушниками [17, с. 470].

3 лютого 1929 р. на засіданні партбюро Кам'янець-Подільського ІНО присутні обговорили директиву ОПК про боротьбу з «правим ухилом». Член партії Молодик зазначав, що деякі комсомольці не хотіли «носити прапор. Це як будто мелочь, але на це треба звернути увагу». Він повідомляв також, що у розмові з ним один студент, колишній учитель, говорив, що «права була опозиція (товару нема, хліба нема)» [6, арк. 9зв.]. Комуніст Гаман фіксував як «правий ухил» випадки невдоволення студентів, коли їх виселяли з гуртожитків. Вони заявляли, що «це неправильно» [4, арк. 16]. У березні 1924 р. зі складу студентів Кам'янець-Подільського ІНО відрахували П. Скапчука, який здійснив «ганебний вчинок» на губернському пленумі комітету незаможних селян: знаходячись у президії пленуму, вкрав у завідувача губернським земельно-селянським банком золотий годинник [10, арк. 41].

Таким чином, у 1920-ті рр. формується студентство нового типу, яке було незгідне з «генеральною лінією» партії більшовиків. Частина студентів-педагогів з іронією ставилася до політики більшовиків щодо будівництва соціалізму і комунізму, відмовлялися сприйняти заклик партії щодо їх участі у громадсько-політичній роботі, ігнорували вчення класиків марксизму-ленінізму, керівників більшовицької партії і уряду, негативно ставилися до навчальних предметів ідеологічного змісту, господарсько-політичних кампаній, що проводилися у селах тощо. Мали місце саботажні дії студентів, спрямовані проти радянської влади.

Література

1. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи. Одеська область / [ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: О. Я. Чебикін (гол.) [та ін.]. Київ: Знання України, 2012. 319 с.
2. Держархів Житомирської обл. Ф. Р. 266. Оп. 1. Спр. 38.
3. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1. Оп. 1. Спр. 1542.
4. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 3. Оп. 1. Спр. 263.
5. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 12.
6. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 4. Оп. 1. Спр. 13.
7. Держархів Хмельницької обл. Ф. П. 1605. Оп. 1. Спр. 5в.
8. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 11.
9. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 618.
10. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 302. Оп. 1. Спр. 629.
11. Держархів Хмельницької обл. Ф. Р. 1566. Оп. 1. Спр. 265.
12. Комарницький О. Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти радянської України у 1920-1930-х рр.: монографія / наук. ред. проф. О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 984 с.
13. Настрої та поведінка населення Поділля в умовах сталінської революції «згори». 1928-1940: зб. док. та матер. / [авт. вступ. ст.: В. Васильєв, Р. Подкур; упорядн.: Р. Подкур, В. Васильєв, П. Кравченко, В. Петренко; НАН України, Ін-т іст. України; Гол. редкол. наук.-документ. серії книг «Реабілітовані історією»; Держ. архів Вінниц. обл., відділ по розроб. архівів ВУНК-ДПУ-НКВС-КДБ]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2013. 528 с.
14. Петляк Ф. 1921 // Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1980. 2 жовтня. №25-26 (1001-1002). С. 2.
15. Рябченко О. Життя студентів радянської України у сатирико-гумористичній літературі 1920-х років // Київська старовина. Київ, 2008. №5. С. 46-64.
16. Рябченко О. Реконструкція студентської повсякденності 1920-х років: джерельні пріоритети // Історіографічні дослідження в Україні / [редкол.: В. А. Смолій (гол.), О. А. Удод (відп. ред.), Д. С. Вирський та ін.]. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2008. Вип. 19. С. 378-392.
17. Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР. 1927-1929 рр. / [упоряд. В. М. Даниленко]. Київ: Темпора, 2012. 756 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 2. Спр. 1123.
19. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 5. Спр. 567.
20. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 630.
21. Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / Інститут історії України НАН України. Київ: [б. в.], 1999. 482 с.